

برنجی صابی

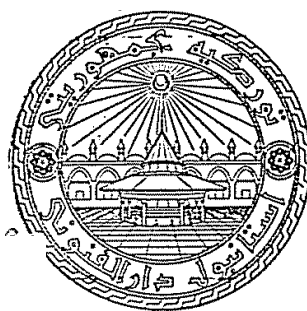
برنجی صابی

دَارُ الْفُنُونِ
الکتابخانه و گنجینه
تاریخی و ادبی

تاریخی ، اجتماعی ، دینی ، فلسفی

تشرین نانی - ۱۹۲۵

شهرزاده باشی — اوقاف مطبعه سی

۱۳۴۱

سنجر و غزالی [۱]

علم و علمایه حرمت و محبتیله عباسیلر آره سته (مأمون) ك مالک بولوندیغی مستنفا موقعده سلجوقیلردن ، آلتش سنهیه قریب تحت حکمداری بی اشتغال ایتش اولان (سلطان سنجر) ی کورمك قابلدنر. بوده مکمل بر کتبخانه وجوده کتیریور [۲]، علمی واحباب علمی توقیر و حمایه ایتدیگی کبی بالذات کندیسیده علم حدیث ایله اشتغال ایدیور، و بو علمده (ذهبی) نك (محدث المشرق) دییه توصیف ایتش اولدیغی (تاج الاسلام ابوسعدا السمعانی) کی علو کعبه مالک بر عالمك کندیسندن تحدیث حدیث ایتسی و بویله بر ذاتك شیخی و استاذی اولسی کی رفیع بر منزله به صاعد بولنیور [۳]، ومدت عمرنده

[۱] (ملی تبیلر) مجموعه سنك انتشار ایتامش اولان آلتجی صایسی ایچون یازیلش ایدی .
[۲] و خزانه کتب پادشاه عالم از کتبه ای که تصانیف دیگر انست خود معمورست . (عمر بن سهلان) ك (السنجرية فی الکائنات المنصورة) سی مقدمه سی (فاتح کتبخانه سی ، ۵۴۲۶ نومرولی مجموعه) .

[۳] (امام رافعی) محدثین اصولنجه یازمش اولدیغی (التدوین فی اخبار قزوین) نامنده کی (قزوین) . هائدتاریمخنده (ابوسعدا السمعانی) نك (تاریخ بغداد) اولان ذیلندن نقلاً (سنجر) ی محدثلر آره سته قید و ضبط ایتدیگی کی ، (ابوسعدا السمعانی) نك (سنجر) دن روایت ایتش اولدیغی حدیثی (سنجر) ك مختصر ترجمه حایله برابرینه آندن نقلاً بوجه آتی ذکر ایلدور :
(احمد بن الحسن بن محمد بن داود وهو علی ما ذکر تاج الاسلام ابوسعدا السمعانی فی الذیل (السلطان سنجر بن ملکشاه بن آل ب ارسلان بن جفری) هذه القاب وتلك اساء ابن میکا ئیل بن سلیمان ابن سلجوق ابوالحارث ولد بسنجار من بلاد الجزيرة سنة ۴۶۹ حين غزا ابوه الروم وورث الملك عن آباءه وبقى فيه قریباً من ستین سنة وكان یسكن خراسان وورد العراق غیر مرة ونزل بظاهر قزوین وروی الحدیث عنه الامام ابوسعدا السمعانی فقال انبثنا السلطان سنجر بن ملکشاه انبثنا علی ابن احمد بن محمد المندینی اجازة انبثنا ابوعبد الرحمن السامی انبثنا ابوعبدالله محمد بن عبدالله الصفار انبثنا اسلم بن سهل بن القاسم بن عیسی الطائی انبثنا رحمة بن مصعب عن عزرة بن ثابت عن ابی الزبیر عن جابر قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان لكل نبی دعوة استجاب الله فیها وادخرت دعوتی لامتی يوم القيامة - (احمد بن الحسن بن محمد بن داود) اولوب (تاج الاسلام ابوسعدا السمعانی) نك (ذیل) ده ذکر ایتدیگی وجه اوزره (سنجر بن ملکشاه بن آل ب ارسلان بن جفری) درکه بونلر کندی و بدرلرینك انبری واولکی (احمد بن الحسن الخ) اسملریدر . (داود) دن صکره کی اجدادی ده (میکا ئیل ، سامان ، سلجوق) دره بدری، (ملکشاه) ك روملر ایله ایتدیگی محاربه انشاسندم جزیره ده (سنجار) ده (۴۶۹) ده دنیا به کلشدر. پدرلرندن کندیسنه موروث اولان تحت سلطنتده آلتش سنهیه قریب قالمشدر . (خراسان) ده او طورور ایدی . بالذفات (عراق) ده کلشدر .

عمداً اصلاً بروقت نماز ترك ایتمه مش اولغله عصر نده کی بالعموم اتقیایه بو خصوصه ده
تقدم ایدیور ایدی [۱]. تشویق و حمایه ایتمکده اولدینی هر صنف علما زماننده مختلف
علمله دائر اثرلر وجوده کتیریور ، و بونلری بر نشانه حرمت اولوق اوزره حامیلری
(سلطان سنجر) نامه اتحاف ایدیور لر ایدی . [۲]

خلفا و سلاطین آره سنده علمی حمایه ایله کسب امتیاز ایتش اولان (سلطان سنجر)
کندی کی حامی علم و معرفت اولان (مأمون خلیفه) دن شوقرق ایله آیریلیور ایدی که
(مأمون) ستنک هادیمی (سنجر) ایسه خادمی ایدی .

(سنجر) دینده اصلاً بر بدعت قبول ایتمه مک و فکر و مسلک و مذهبده دائماً صلابتی
محافظه ایله و منسوب بولوندینی مذهب خنقی به و خصوصیه صاحب مذهب امام اعظمه
قارشی هر زمان بیوک بر حرمت بسلامتکله برابر ، (مأمون) ک ضدینه اوله رق فکر و اجتهداچه
مخالفتده قالمش اولمزلندن طولانی سائر مذهب علماسی حقنده ده هیچ بروقت ترك حرمتی
ترویج ایتبور ، و بالعکس علما هر کسی شخصیت علمیه سیله متناسب توقیر و تعظیم ایلیور
ایدی . اکابر شافعیه دن (امام غزالی) نک (امام اعظم ابوحنیفه) بی قدح ایتش اولدینی
و مؤلفاتنده اهل سنت مذهب مخالف بعض سوزلر بولوندینی کندینه اخبار ایدلش
اولمسنه بناءً (غزالی) بی برای استفسار (مشهد) جوارنده کی (بروق کوس) ده بولنان
اردوگاهنه دعوت ایتش اولمسیله برابر (غزالی) به پک بیوک بر حرمت کوستره رک یانسه
کیردیکی زمان آیاهه قالمش کندیسینی در آغوش ایلش و تحفه او طور تدریش ایدی . (غزالی) به
الایق اولدینی بو حرمتده تراخی کوسترمامش اولغله برابر ، اسنادات واقعه نک تحقیقی ده اهل
ایتموب کندیسینی جاب و احضار ایلش اولدیغندن ، بو وقعهدن (سنجر) ک اهل سنه

(قزوین) ک خارجه نازل اولش ایدی . (امام ابوسعد السماعی) آندن حدیث روایت ایلش
ایدی که حدیث شریف شورد : « هر پیغمبر قرین استجابات اولان بر دعاسی واردر . بن دعاسی
قیامت کونده اتم ایچون استعمال ایتک اوزره ادخار ایتدم . »

[۱] و در سنه (۵۱۵) والده سلطان سنجر فوت شد افاضل علما و اعظم فضلا جهت اداء نماز
بمنازه مهد علیا حاضر کشته سلطان بان جماعت کفت بایدکه از شما کسی پیش نمازی کند که مدد العبر
عمداً ترك فریضه نکرده باشد و تملی آن طائفه توقف نموده سلطان سنجر بنفس نفیس پیش رفت
و سائر ارکان بان پادشاه سعادت اتما اقتدا کرده نماز کردند [حبیب السیر ، ج ۲ ، جزء ۴ ،
بومبای طبی] .

[۲] و کان یوقر العلماء و یحب العلم و اهل و لذلک صنف باسه کتب فی کل فن [التدوین فی اخبار
قزوین لاله لی کتبخانه سی ، نومرو ۲۰۱]

نه قدر صمیمی بر طرفدار اولدینی، مذهبند نه قدر ثابت و مستقر بولندینی و (امام اعظم) ه قارشی نه درجه لرده حرمت قلبیه بسلیدیکی پک واضح صورتده کوریه بیلیر .

(غزالی) اولاً بعض اسباب مانعیه بناء بو دعوته اجابت ائمه مش ، و معذرتلرینی حاوی ابتداسی ، عادتیی وجه اوزره وعظوتد کیر یولنده یازلش آئیده کی اوزون مکتوب ایله : (سنجر) دن عفو طلب ائتمش ایدی .

فقط کندیسینی بو مکتوبنی کوندرد کدن صکره (مشهد) ه قدر کلش اولسلیله بالاخره بو بلده جوارنده اردونک بولتمقده اولدینی مذکور (بروق کوس) ه احضار ایدلش و (سنجر) ه ملاقی اولش ایدی که ، اساس مقصدمن دخی بو کونه قدر کتم خفاده قالان و سلچوقیلر زماننده مملکتک احوالی کبی عمومی و (غزالی) و (سنجر) ه عائد بر جوق خصوصی نقطه لری تنویره مدار اوله جق مهم بر وثیقه اولان بو مکتوب ایله بو ملاقاتی یازمقی اولدیفندن یوقاریده اسمی کچن فاتح کتبخانه سنده کی (۵۴۲۶) نومرولی مجموعه دن بروجه آتی نقل ایدیورز .

» (غزالی) یکه (منبره) کوندریکی مکتوب «

« عینا »

ایزدتعالی ملک اسلامرا از ملک اسلام بر خوردار کرداناذ . وانگاه در آخرت ملکی دهاذ که بادشاهی روی زمین دروی حقیر و مختصر کردذ که کارپا دشاهی آخرت دارذ که مملکت دنیا از مشرق تا مغرب بیش نیست . و عمر آدمی در دنیا صد سال در اغلب احوال بیش نیست . و جمله زمین بنسبت با بادشاهی که ایزد تعالی کبی بذهذر آخرت کلوخی است و همه ولایتای روی زمین کردوغبار آن کلوخت . کلوخی و کرد کلوخی را چه قیمت باشد . و صد سال عمر را در میان ازل و ابد و بادشاهی جاوذاق چه قدر باشد که بدان شاذ باشد . و صد سال عمر را در میان ازل و ابد و بادشاهی جاوذاق قناعت مکن و این بر همه جهان دشوارست و بر ملک مشرق آسان که رسول علیه السلام میگوید « یک روز عدل از سلطان عادل فاضلتر از عبادت شصت سال » چون ایزد تعالی این ساز و آلت داد که آنچه دیگری شصت سال تواند کرد تو بیکروز بتوانی کرد . چه اقبال و دولت باشد زیادت ازین . و حال دنیا بدان چنانک هست تا در چشم تو مختصر کردذ که یز رکان گفت اندکه ا کردنیا کوزه زرین بوذی که بنمادی و آخرت کوزه سفالین بوذی که نمادی عاقل کوزه سفالین باقی اختیار کردی کیف که دنیا کوزه سفالینست که بنماید و آخرت

کوزه زرین که هرگز بشکند عاقل چه کونه بود کسی که دنیا اختیار کند این مثل نیک در اندیشید . و همیشه پیش چشم دار . و امروز بجایی رسیده است که عدل یک ساعت به از عبادت شصت سالست . بر مردمان طوسی رحتی کن که ظلم بسبار کشیده اند . و غله از سرما و بی آبی نیامده است . و روستایا هیچ چیز نماند مگر پوستینی و مشتی عیاله کرسنه و برهنه با فرزندانش در تنوری شوند رضامده که پوستین شان باز کنند و اگر از ایشان چیزی خواهند همکنان بکرزند و در میان کوهها هلاک شوند و این پوستین شان باز کردن باشد و حال این داعی بداند که پنجاه و سه سال عمر بگذشت چهل سال در دریای علوم دین و غواصی کرد تا بجای رسید که سخن وی از اندازه فهم بیشتر اهل روزگار در گذشت . بیست سال در ایام سلطان شهید روزگار گذاشت و از وی باصفهان و بغداد اقباله اید . و چند بار میان سلطان و امیر المؤمنین رسول بود در کارهای بزرگ . و در علوم دین هفتصد کتاب تصنیف کرد . پس دنیا را چنانک بود دید . و بجمعه ای بینداخت . و مدتی در بیت المقدس مقام کرد . و بر سر مشهد خلیل الله ابراهیم علیه السلام عهد کر که نیز پیش هیچ سلطان نروذ و مال هیچ سلطان نکیرذ و مناظره و تعصب نکند . و دوازده سال برین عهد مقام کرد و امیر المؤمنین و همه سلاطین ویرا معذور داشتند . شنیدم که از مجلس عالی اشارتی رفته است بحاضر آمدن . امثال فرمانرا بمشهد موسی رضا آمدم . و نگاهداشت عهد خلیل الله را بلسکرگاه نیامدم و بر سر این مشهد میکویم که ای فرزند رسول شفیع باش تا ایزد تعالی ملک الاسلام را در مملکت دنیا از درجه پدران خویش بگذارد و در مملکت آخرت بدرجه سلیمان علیسلم برساند و توفیقش دهد تا حرمت عهد خلیل الله نگاه دارد و دل کسی که روی از خلق بگردانیده است و بتوجه خدای آورده شوریده نکند و چنین دانستم که این مجلس عالی پسندیده ترو مقبولتر است از آمدن بکا این که کاری رسمی بی فائده است که روی در حق تعالی دارد اگر پسندیده است مرحبا و اگر بخلاف این فرمانی بود در عهده عهد شکستن بباشم که فرمان سلطان باضطرار لازم بود فرمانرا بضرورت منقاد باشم . ایزد تعالی بزبان و دل عزیزی آن رانازد که فردا در قیامت ازان حجل نباشد و امروز اسلامرا ازان ضعف و شکستگی نبود والسلام .

ترجمه :

جناب حق پادشاه اسلامی ملک اسلامدن بهره ور و بهره مند ایلسون . و صوکره

آخرته آکا یر یوزی پادشاهلغنی حقیر قیله حق بر ملک عظیم احسان ایتسون؟ آخرت سلطانلغنی ویرسون .

دنیا پادشاهلغنی نهایت مشرق ایله مغرب آره سنه مالک اولمقدن عبارتدر. و آدم اوغلنک اکثریا مدت عمری اک چوق یوز سنه در .

و جناب حَقَّ آخرته بر انسانه احسان ایده جکی سلطانلغه نظراً بتون یر یوزی بر کرپیچدرکه بوبتون یر یوزینک ولایتلری اوکر پیچک توزی و طوپراغیدر . کرپیچ و کرپیچ توزینک نه قیمتی اولور ؟ .

ازل وابد و جاردانی سلطانلق یاننده یوز سنه ک عمرک نه اهمیتی وارددرکه انسان آنکله شاد و آکا مغرور اولسون !!! همتکی عالی طوت . و حق تعالی نک ویره جکی ابدی پادشاهلقدن ماعداسنه قناعت ایتمه .

و بو ابدی پادشاهلغه مالک اولقی بتون جهان خلقی ایچون کوچ ایسه ده ملک مشرق ایچون کوچ دکل ، قولایدز . رسول (علیه السلام) بیورمشدرکه : (بر کون اجرای عدالت ، آلتش ییل عبادتدن افضلدر . مادامکه الله تعالی دیکر لرینک آلتش سنه ده کسب و تحصیله موفق اوله بیله جکینی سنک بر کونده استحصالک ایچون الکه واسطه و سبب ویرمش ؟ بوندن دها زیاده نه دلت ، و نه موفقیت اولور ؟ ! .

و دنیانک ، اولدینی وجه اوزره نظر کده دکر سزلکی نمایان اولقی ایچون شویله بیل : بیوکلر دیمشدرکه : اکر دنیا غیر باقی بر آلتون دستی آخرت ، باقی بر طوپراق دستی اولسه ، عاقل ، باقی اولان بو طوپراق دستی اختیاریدر . حالبوکه دنیا باقی دکل ، غیر باقی بر طوپراق دستی . آخرت ایسه هیچ قیرلمیان ، ابدیاً باقی قالان بر آلتون دستیدر . بناء علیه آرتق دنیایی اختیار ایدن کیسه عقلادن ناصل معدود اولور ؟ ؟ . بومثلی ایی تأمل ایدک و دائماً کوز اوکنده طوتک .

بو کون ایسه حال بر کون دکل ، بر ساعته عدالتک آلتش ییل عبادتدن افضل اولسنی درجه سنه کلشدر .

(طوس) اهالیسنه مرحمت ایت که چوق ظلم کورمشدردر . و صوغوق و صوسزلقدن محصولات حاصل اولمامش و کویلیرک الرنده ، صیرتیرنه کیدکلری دری کوکلردن بشقه بر شی قالمشدر . بر آووج آج و چپلاق قادینلر جو جقار ایله بر آلتنده آجدقلری تاندر - تنور - ده اوطور دیورلر . بونلرک دریلری صویولغه رضا ویره . اکر بونلردن بر

شی ایستر لسه جمله سی یوز دلرینی براقیر قاجار لر، و طاغیر آره سنده هلاک اولور لر. ایشته یو، دریلری صویلمق اولور .

و بوداعینک حالی معلوم اولسون که : الی اوج سنه عمر کچیردم . و قرق سنه علوم دینه دریاسنده زمانزده بولان ارباب کلاک الک یوکسکلرینک اندازه فهمیدن خارج حقایقه دسترس اوله جق قدر غواصلق ایتدم .

یکرمی سنه سلطان شهیدک [ملک شاه] ایام سلطنتده امرار حیات ایتدم . و آندن کرک (اصفهان) و کرک (بغداد) ده نیجه التفات واکراملره مظهر اولدم . و قاچ دفعه لر امور مهمه ده امیر المؤمنین ایله آنک آره سنده ایلچلیک ایتدم . و علوم دینه ده یدییوز کتاب تصنیفه موفق اولدم . یعنی دنیانک تمامیه هر درلو سعادتتی کوردم . و نهایت هبسی آتدم و بر مدت (بیت مقدس) ه مجاورت ایلدم و (خلیل الله : ابراهیم علیه السلام) ک تربه مبارک سنده عهد ایتدم که بعدما هیچ بر سلطانک یانه کیتیم و هیچ بر سلطانن بر حبه قبول ایتیم و تعصب و مناظره یی ترک ایلیم و اون ایکی سنه دنبری بو عهدمه ثبات ایدیورم . امیر المؤمنین و بالعموم سلاطین بنی بو خصوصلرده معذور کوردیلر .

شیمدی حضور یکزه احضار اولمقلغم ایچون مجلس عالیکنزدن برامر و اشارت صدور ایتدیکنی دویدم . فرمانه امتثال ضمنتده (موسی رضا) حضرتلرینک تربه مبارک لرینه کلدم . و (ابراهیم علیه السلام) ک مقام مبارکنده ایتدیکم عهدی بوز ماق ایچون اردو کاهه کلدم . و بوتربه مبارک نک باش اوجنده دیورم که : ای رسول اللهک اوغلی ! سن شفیع اول . تا که حق تعالی پادشاه اسلامی دنیا ملکدارلغنده کنندی پدیرلندن ایلری به کوتورسین و آخرت ملکدارلغنده دخی (سلیمان علیه السلام) درجه سنه ایریشدیرسین و (خلیل الله) ک مقامنده ایدیلن عهده حرمت ایتیمی ایچون کنندیسنه توفیقی احسان ایلسین و خلقدن کوکافی آلوب حق تعالی به یوز طومش اولان بر کیمسه نک قلبی پریشان ایلسین .

و بو اعتقادده یم که بنم بویه حقکنزده کی حسن دعام ایله حق تعالی نک درکاهنه یوز طومش رسمی و بی فائده اولان قالب ایله کلک کلکمدن داهایا زیاده پسندیده و مقبول در . اکر بویه ایسه مرحبا - نه اعلا -

واکر بونک خلافتده بر فرمان صدور ایسه فرمانه امتثال بالضروره لازم اولدیغنی بیلدیکم ایچون فرمانه منقاد اولور و عهد شکشک ضرورتی اختیار ایدرم . حق تعالی سزک

عن زاولان لسان و گوگلکنزه آنی کتیوه که یارین قیامنده آندن حیل اولماز سکز و بو کون آندن اسلامه ضعف و قیر یقلق کلز و السلام .

* *

بو مکتوبك (سنجر) و وروديله (غزالی) حقهده بسلامه مکده اولدینی حسن اعتقادی بوزولش ، و مطلقا کندیسینی کورمه که غزم ایش ایدی . علمدارلری دخی اردوگاهه طویلانوب کندیسيله مناظره حاضر لائش و (سنجر) و « غزالی » ناموسلی برزاندیر . و ناموسی آنجا بقزمله آچیقدن آچیغه مناظره ایتدیکی زمان ظاهر اولور . دیمکده بولونش ایدیلر .

(سنجر) « مادامکه کندیسینی (مشهد) ده ایش ؛ اردوگاهمزد (بروق کوس) ده دره آز بر مسافهیه اختیار سفر کوچ دکدر » دیه منوی ضمیرینی اظهار ایتدی . بوامر و اشارت موجبجه (غزالی) اردوگاهه لکه مجبور اولدی . (مشهد) دن حرکتله حضور سلطانییه داخل اولدی . سلطان آیاهه قالدی . و امامی در آغوش ایدوب تخته او طور تدی . حجه الاسلام ، کندیسینه برخوف و هراس حسن ایدیور ایدی : برابرنده اولان آز اوقومش بر ملاسنه « قرآن کریمدن برایت کریمه اوقو ا... » دیدی . بوده [الیس الله بکاف عبده - جناب حق قولنه کافی ذکلی ؟... - سورة لزم] آیت کریمه سنه باشلانجه ؛ حجه الاسلام ؛ « اوت ؟ ... » دیدی و احوال کندیسندن تمامیه زائل اولوب بروجه آتی سوزه باشلادی [۱] :

« (غزالی) نك (سنجر) ايله موقوفی »

« عیناً »

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين ولا عدوان الا على الظالمين

[۱] چون این نامه بر سلطان عرض کردند عقیدت وی از آنج بود بشکست و گفت لابدست می باید که ما ویرا بنیم و متعصبان وی جلّه بلشکراک حاضر کشته بودند . همه گفتند ویرا حاضر باید کرد تا باوی مناظره کنیم با سلطان گفتند این مردی ناموسیت ناموس وی آنکاه ظاهر شود که باما مناظره کند سلطان گفت چون وی بمشهدت و لشکراک (ببروق کوس) مسافت نزدیک آمدن آسان بود در جلّه بحکم اشارت بلشکراکاه رفت و در پیش سلطان درآمد سلطان بر پای برخاست و در بر گرفت و بر تخت بنشاند و حجه الاسلام را استشماری می بود اندک مفری باوی بهم بود گفت بیار آیتی از قرآن برخواند الیس الله بکاف عبده حجه الاسلام گفت بلی و آن خوف بچملکی ازوی زایل شد و سخن آغاز کرد [فاتح کتبخانه سی ، ۵۴۲۶ نومرولی عین مجموعه] .

بقای ملک اسلام باز. عادت علماء اسلام چون بمجلس ملوک اسلام رسند آنست که فصلی کویند مشتمل بر چهارچیز دعا و ثنا و نصیحت و رفع حاجت اما دعا مذهب من آنست که بشب تاریک در خلوت با حق تعالی در سر مناجاة کردن اولتر از آنچه برملا بود که هر چه برملا بود برپا آمیخته بود و در حضرت حق تعالی هر چه خالص نیست مقبول نیست و اما ثنا این مجلس هم لحن است که آفتاب بی نیازست از آنکه ببلندی و روشنی وی بانگشت اشارت کند جمال چون بغایت کمال برسد بازار مشاطه بشکنند و دست مشاطه بیکار شود و مقصود از ثنا بالادادن کار باشد و چه گونه بالا دهند حضرتی را که هر چ در جهان بالا و بلند است که کسی را آن خلعتی است که از غلامان این حضرت یافته است پس مهمترین همه نصیحت است و حوض در حاجت. اما نصیحت ولایتست که منشور آن از حضرت رسول علیه السلام نویسند و وی گفته است ترک فیکم و اعظین صامتاً و ناطقاً الصامت الموت و الناطق القرآن نگاه کن تا این نصیحت کر خا موش بزبان حال چه میگوید و آن نصیحت کر گویا بزبان قال چه میگوید. مَرَك خاموش چنین گوید که هر که افریده است من در کین گاه اویم و کین خویش ناگاه بکشایم و از پیش هیچ رسول نفرستم و اگر خواهید که نمودار دست عمل من بنسبت با همه گفته ام که با همه چه خواهیم کردن ملوک باید که در ملوک گذشته نکرد. و امرا در امرای گذشته سلطان ملک شاه و آل ارسلان و جفری از زیر خاک بزبان حال ندا میکنند که یا ملک یا قرة العین زینهار و زینهار که اگر بدانی که ما فرا سر چه کار رسیدیم و چه کارهای هول دیدیم. هرگز يك شب سیر نخسبی و در رعیت تویك کس کرسنه و بکام خویش هیچ جامه نبوشی و از رعیت تویك کس برهنه و در آئای وصیت میگوید که از من يك کلمه قبول کن و کلمه لا اله الا الله همواره در زیر زبان دار چنانک کس نشود در حال که باشی چنانچ ازین هیچ خالی نباشی که ایمان را بیخ بدین استوار شود که در خبر است ایمان آب از طاعت خورد و بیخ وی از عدل و دوام از ذکر حق تعالی بود و با این همه اگر از عذاب آخرت خلاص یابی از سؤال قیامت خلاص نیابی. کلکم راع و کلکم مسؤول عن رعیت و حدیث عمر بن الخطاب رضی الله عنه اینجا بدرازی یاد کرده بود ما اختیار کردیم.

بعد از آن گفت یا ملک شکر نعمت حق تعالی بر خویش بگذار که نعمت چهارست ایمان و اعتقاد درست و روی نیکو و خلق نیکو و فعل نیکو این یکی با اختیار تست و آن هر سه هدیه خداست چون خدای از هر سه از تو دریغ نداشت تو نیز این چهارم از خویش

جریغ مدار که از هر سه بزبان آید بر تو و ناسپاسی کرده باشی و یا امیران دولت که بیای ایستاده
 آید اگر خواهید که دولت یابنده و مبارک باشد باید که دولت از بی دواتی باز شناسید و بدانید که
 شما را ملکی دیگرست جز این ملک خراسان و آن ملک زمین و آسمانست فردا همراه
 در قیامت در مقام سیاست بدارد و باشما گوید حق نعمت من چون گذارید که قلوب الملک
 خزائن الله و این دل ملوک خزانه حق تعالی است که هر چه در عالم خاک بدید آورد از رحمت
 و عقوبت بواسطه دل ملوک بود گوید که خزانه خود بشما سپردم و زبان شما کلید آن خزانه
 کردم امانت نگاه داشتید یا خیانت کردید و هر که حال یک مظلوم برین ملک پوشیده دارد
 در خزینه خیانت کرده ست آمدم بعرضه کردن حاجت و حاجت دو است یکی عام و یکی خاص
 عام آنست که مردمان طوس سوخته و کنده (بیوز انداز ظلم و قسمت) [*] و هر چ غله بود
 از سرما و بی آبی تباه شده است . برایشان رحمی بکن که تا حق تعالی بر تو رحمت کند
 پشت و کردن مؤمنان از بلا و محنت کرسنکی شکست چه باشد اگر کردن ستوران تواز
 ساخت ز رفرو نشکند و اما حاجت خاص آنست که من دو اзде سال در زاویه نشستم
 و از خلق اعراض کردم پس فیخر الملک رحمه الله مرا الزام کرد که بنیشابور باید شد گفتم
 باین روزگار سخن من احتمال نکند که هر که درین وقت کلمه حق بگوید در و دیوار
 بمعادات او برخیزد . امروز کار بجای رسید که سخنها می شنوم که اگر در خواب دیدمی
 کفتمی اضعاف و احلامست .

اما آنچه بعلوم عقلی تعلق دارد اگر کسی را بران اعراضست عجب نیست که در سخن
 من معنی غریب و مشکل هست که فهم هر کس بدان نرسد بسیارست لکن من ملی ام
 بشرح هر چ گفته باشم با هر که در جهانست درست میکنم و از عهده بیرون می آیم این
 سهلست اما آنچه حکایت کرده اند که در امام ابوحنیفه رضی الله عنه طعن کرده است این را
 تحمل نتوانم کرد که بالله الذی لا اله الا هو که اعتقاد من آنست که ابوحنیفه غواص ترین
 امت مصطفی است علیسلم در حقایق و معانی فقه و هر که جزین از عقیدت من یا از خط
 و لفظ من حکایت میکنند دروغ میگوید و حاجت من آنست که مرا از تدریس بنیشابور
 [*] قوس ایچنه آلمان کهلر اصانده بویله در . طوغریسی (بیوزده اند از ظلم و قسوت)
 اولسه کرک .

وطوبس و همه شهرها معاف دارد تا در زاویه سلامت خویش شوم که این روزگار سخن مرا احتمال نکند والسلام .

ترجمه :

ملاک اسلام باقی اولسون . علماء اسلامیه تک عادتیدر که ملوک اسلامیه حضورینه داخل اولدقلری وقت دعا ، ثنا ، نصیحت ، رفع حاجتی مشتمل بر فصل ایراد و اتیان ایدر لر .

دعا ، بو خصوصده بنجه اولی اولان کیجه قارا کلقلرنده یالکیزجه حق تعالی به سرآ مناجات الیمکدر . چونکه خلق آره سنده ، علی ایدیلن دعالر ریادن خالی اوله مز . حق تعالی تک نزد الوهیتده ایسه خالص اولمایان بویه ریا آمیز دعالر مقبول و مستجاب دکدر : ثانیاً ، بو حضوری مدح و ثناده بولنقده ریا کارلقدن خالی اوله مز . چونکه کونش ، یوکسکلک و روشندلکنه یارمق ایله اشارت اولنقده بولندیقندن ؛ بی نیاز و ثنادن مستقیدر . جمال نهایت کاله ایریشنجه ستایشکارلرک بازارینی کسر ایدر . و بونلرک الی بوش قالیر .

مدح و ثنادن مقصد بر ایثی یوکسکتمکدر . حالبوکه بو حضوری کیم و ناصل یوکسکته بیلیر که جهانک اک بالا و بلندکاری هر هانکی بر کیمسه تک بو حضرتک کوله لرندن نائل اولمش اولدینی برخلعتدر .

ایمدی بودرت ماده تک اک مهملری نصیحت و رفع حاجتدر .

نصیحت ، بر والیمکدر که آنک منشوری و براتی جانب رسالتپناهندن آلینیر . بیورمشلردر که « بن سزه ایکی واعظ ترک ایتدم ؛ بری صامت ، بری ناطقدر . صامت ، ثلوم ؛ ناطق ، قرأندر » .

نظر ایت ؛ صامت اولان بوناصح لسان حال ایله نه سویلور . و ناطق اولان دیکری لسان قال ایله نه دیور .

صامت اولان موت دیور که :

بن جمله یارادیلشلرک پوصوسنده بکلمکده یم . او کدن برخبر کوندرمه دن آپانسز پوصودن چیقویر یرم . اکر بنم هر کس حقنده یابه جقم معامله تک بر نمونه سنی کورمک ایسترسه کنز یادشاهلر وفات ایلش اولان پادشاهلره ، امراده امرای گذشته یه یاقسین .

(ملکشاه) و (آلب آرسلان) و (جفری) طوپراق آلتندن لسان حالاریله ندا ایدرلرکه: ای پادشاه! ای کوزیمزك نوری! زینهار، زینهار! بیلسه ایدك كه بزهانکی طرفلره سوق اولندق ونه قورقچ ایشلر کوردك. اصلا بر کیجه رعیتکدن بری آچ ایکن سن طوق اوله رق او یومز و بری چیلاق ایکن کندی آرزو کجه لباس کیمزسك. و اثنای وصیتده دیرکه: بندن بر کله قبول ایت و (لااله الاالله) کلمه سنی دایما دیکلکه طوت یانکده کیمسه بولنموب کندی حالکه قالدیك زمان اصلا بو ذ کردن خالی بولمه که اساس ایمان بونکله کسب استقرار ایدر. خبرده وارد اولشدرکه: ایمان، صوبی طاعتدن آیر؛ و کوی عدل و دوامی ذ کر حق ایله قائمدر.

و بونلرک جمله سنی اجرا ایله برابر آخرت عذابندن خلاص اولورسه کده قیامت سوا لندن خلاص اوله مزسك. (کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیته - هیکز راعی و هیکز رعیتکزدن مسئولکنز - حدیث شریف).

« بوراده (عمر بن الخطاب رضی الله عنه) ك حدیثی اوزون اوزادی به ذ کر ایلش ایدی. بز تصرف و اختصار ایلدك [۱]. »

بوندن صکره دیدی که: ای پادشاه! حق تعالی نك حق نعمتی ادا ایله که نعمت، درست ایمان و اعتقاد، کوزل یوز، ای اخلاق، ای ایشلیلکدر. بونلردن بری سنك الکهده دیکر هراوچی ایسه هدیة النبیهدز. مادام که حق تعالی سندن بونعمتک اوچنی ده دریغ بیورمامش [۲]؛ سن ده بودردنجی بی کندکدن دریغ طوتمه که بو هراوچ نعمتدن سکا زیان کلمه سین و کفران نعمت ایتش اولیه سك.

[۱] (حضرت عمر) ك دکل (ابن عمر) ك روایت ایلش اولدینی بو (کلکم ...) حدیث شریفی قصد ایدلیورکه، فی الحقیقه حدیث شریف اوزون اولوب مابعدی شویله در: والامام راع و مسئول عن رعیته والرجل راع فی اهله و مسئول عن رعیته والمرأة فی بیت زوجها راعیة و مسئولة عن رعیتها والخدام فی مال سیده راع و مسئول عن رعیته قال وحسب ان قال والرجل راع فی مال ایه. م. ش. بخاری شریف - کتاب الوصایا .

[۲] (سنجر) ك حسن اعتقاد و اخلاقه مالک اولدینی کی شخصاًده کوزل بولندی بوردان آکلا شیلعله برابر عین زمانده (غزالی) نك اخلاق حقنده کی نظریة اساسیه سی ده تظاهر ایتکده در. فی الحقیقه (سنجر) کوزله یوزلی و سیاستنده آثار مرحمت ظاهر بر ذات ایدی: « حلیت اوکندم کون بودونشات آبله داشت و محاسن تمام طولانی و عرضانی و بعضی از موی شوارب از زخم آبله رفته و پشت و بالی تمام افراشته و تمام هیكل و نیكو صورت و آثار مرحمت در چهره او ظاهر و لایح و بد لها مرغوب » [حافظ ابرو مجموعه سی، ابراهیم پاشا کتبخانه سی، ۱۹۱۹].

و آياقده طور مقده اولان ، ای امیران دولت !.. اکر ایسترسه کنز که دولتکنز
مبارک و دایمی اولسون نعمتک قدرینی بیلوب سعادتق فلاکت و بدبختلقدن تفریق ایده
بیلمیسکنزدر .

وبیایکیز که : سزک بو (خراسان) ملکندن بشقه زمین و آسمان ملکلی اولان دیگر
بر پادشاهکنز وارددر .

یارین قیامتده هر کسی میدان سیاسته چکه چک و سزده دییه چک که : « بنم حق نعمتمی
تصل ادا ایتدیکنز ؟

[(قلوب الملوك خزائن الله - پادشاهلرک کوکلری اللهک خزینه لریدر) . پادشاهلرک
کوکلری حق تعالی نك خزانه لریدر . رحمت و عذاب و عقوبته دائر یریوزنده هر نه وقوع
یولورسه ملوکک کوکلری واسطه سیله اولور] .

کندی خزانه می سزده ایصارلادم . و سزک دیلیکیزی او خزانه ک کلیدی یادم .
حفظمی ایتدیکنز ؟ .. یوقسه امانته خیانتده می بولندیکنز !... »

و خزانه یه خیانتده بولنان ، بر مظلومک حالی پادشاهدن ستر ایدندر .
عرض حاجته کلدک : و حاجتم عام و خاص اولق اوزره ایکیدر . عام اولان بودر که :
(طوس) اهالیسی ظلمدن یانمش ، هلاک اولمشدر . و صوغوق و صوسزلقدن محصولات
تمامیله محو اولمشدر .

آنلره آجی که حق تعالی ده سکا آجی سین .

آچلق درد و بلا سیله مؤمنلرک بویونلری و بللری قیرلدی . اکر سنک چارپالریکک
کردنلری آلتوندن اولان زیب و زیوردن آشای اکیلماش اولورسه نه ضرر وار ؟ !...
حاجت خصوصی دخی بودر که : بن اون ایکی سنه دنبری بر گوشه یه چکلمش و خلقدن
اعراض ایتش ایدم . صکره [فخر الملک - (برکیارق) ک وزیر ی [رحمه الله (نیشابور)
مدرسه سی مدرسه لیکنی قبولم ایچون اصرار ایتش و بن بوکا « زمان بنم سوزلریمه متحمل
دکلدر . بوزمانده بر حق سوز سویلنکدر و دیوار علیه نه قیام ایدر » دیمش ایدم .
بوکون ایسه ایش بر راده یه کلش که ایشیتمش اولدیقم سوزلری رؤیاده کورمش اولسه
ایدم اضغات و احلام دیر ایدم .

بونلرک علوم عقلیه یه تعلقی اولانلرنده اکر بر کیمسه نک اعتراضی وارسه شایان تعجب

دکدر . چونکه بنم سوزلرمدہ هر کسک آکلایمیه جنی کبی معانی چوقدر . مع مافیہ
ین ، جهانده بولنان هر کیمه قارشو اولورسه اولسون سولیش اولدیم هر هانکی سوزیمی
شرح واثباته مقتدرم . شرح واثباته تصحیح مسئله ایدر وعهده سنده کلیرم . بوقولایدر .
فقط ؛ (امام ابوحنیفه) یه طعنه بولنشم دییه سوزلر سولیلورلر مش ؛ ایشته بوکا
اصلا تحمل ایدمه . کندیسندن بشقه براله اولیان الله یمین ایدرمکه ، بن ، (ابوحنیفه) نک
(امت محمد - علیسلم) آره سنده فقهک حقایق ومعانی سنده یکانه بر غواص اولدینی
اعتقادندیم ؛ و هر کیم که بو اعتقاده مخالف آغز بمدن ویا قلممدن بر روایتده بولورسه
یالانچیدر [۱] .

وحاجتم بودرکه : بنی (نیشابور) ، (طوس) و دیگر بتون شهرلرده تدریسدن عفو
ایدک . زاویه سلامتده قالیم . بوزمان بنم سوزلریمه متحمل دکل والسلام .

*
**

(غزالی) نک بو طلب وافاداتی تمامیه دیکله مش اولان (سنجر) ختام کلامده
بروجه آتی جوابلر ویرمشدر :

« سولیدیکک بوسوزلری دویمق و (امام اعظم) حقنده کی حسن اعتقادیکی آکلامق
اوزره بتون (عراق) و (خراسان) علماسنی بزم بورایه جلب وجمع ایتمه من لازم ایدی .
اعظم علمای اسلامیه حقنده کی اعتقاد وحرمت من جمله یه معلوم اولمق ونسخه لری اطراف
جهانه کوندریلک اوزره بوافادات و تقریراتی یازمکری ایستیورم . تدریسدن معاف طوبیه
کلنجه : بومکن دکدر . بزم چاکر من اولان (فخرالملک) سنی (نیشابور) مدرسلکنه
جلب ایده بیلمش ایدی . بزم سنک نامکه مدرسه لر بنا ایده جکزه . بالعموم علماء کلسینلر ،
وکندیلرینه مستور اولان مسائلی اوکره نسینلر ومشکلرینی دفع ایتسونلر » .

*
**

عودت ایده بیله جکندن اندیشه ناک اولان همشهریلری (امام غزالی) نک بورادن
مملکتی اولان (طوس) ه عودتده کندیسنی بیوک بر عزت واکرام ایله قارشولاش
وفوق العاده منویتلرندن عظیم ضیافتلر کشیده ایتشلر ایدی .

[۱] (غزالی) نک (امام اعظم) ه بیوک بر حرمتی اولقله برابر مخالفت مذهبییه بناءً اجتہاده
بعض مخالفتلری اوله جنی طیبیدر . بونک آجیق بر مثالی (سبکی) طبقاتده (غزالی) نک ترجمه
حائده . (مناط حکمک علت اولسی) قاعده سی مناقشه سنده کوریلور .

حجة الاسلام بورايه عودتندن صكره افادات و تقریراتی یازدی. و (نصيحة الملوك) [۱]

[۱] (نصيحة الملوك) ك اصل فارسیسی الده اولیوب (التبر المسبوك فی نصيحة الملوك) دیه عربجه نقل و ترجمه و مكرراً طبع ایدلش اولان نسخه مترجمی معلوم و معروفدرکه بونك كرك باصمه و كرك یازمه بالعموم نسخه لرنده اصل اترك (محمد بن ملكشاه) ه خطاباً یازلش اولدینی كورلكده دره یالكنز، (اسعد افندی كتبخانه سی) تك (۲۹۲۱) نومرو سنده کی دیگر بر ذات طرفندن عربجه ترجمه سنك باشنده (امام غزالی) تك، بو اترینی (محمد بن ملكشاه) ه دكل، بوراده اولدینی كبی (سنجر) ه یازمش اولدینی كوریلور. و بونك هیچ بر رده كوریلین (سنجر) ه عائدیتی بروجه آتی بو غیر معروف نسخه مترجمه دیباجه سندن نمایان اولور:

اما بعد روى ان السلطان السعيد السلطان سنجر بث يوم العاشوراء رسولا الى خدمة شيخ الاسلام حجة الامام حبر الامة كاشف الغمة محمد بن محمد بن محمد الغزالي الطوسي اسكنه الله في بحوكة الجنان وقال طال ما جال في روعي نزاع لقيامه و سلب الاختيار مني اشتياق بحياه فارجو من كرم حضرته ان يشرفني بشرف صحبته وان يشاركني في الطاعة في هذه الساعة. فاجابه الشيخ الاجل بان دعوة المطلوب الى الطالب غير مناسب و مناف لدعوى الاشتياق فركب السلطان سنجر في الحال مع خدمه و خشمه و وصل الى خدمة الشيخ الاجل و صحب معه في ذلك اليوم الى الليل و شاركه في الطاعة و العبادة فلما اراد الانصراف قال للشيخ انصح لي حتى اكون عليه مادمت حياً فقال الشيخ اركب الآن و امش الى دار السعادة انشالله يصل اليك ما ينفك في الدنيا و الآخرة ان عملت به فارسل اليه على اثره حملاً من المواعظ و النصائح. [(نصيحة الملوك) ، اسعد افندی كتبخانه سی ، نومرو ۲۹۱]

(سنجر) محرمك اونجی كونی (شيخ الاسلام، حجة الامام محمد بن محمد الغزالی) حضرتلرینه كوندردیكي بر مأمور ايله « ذاتاً ملاقات آرزو سندن قلی بر آن خالی قالمادیقندن ووجه مباركنی كورمكه مشتاقیتی سبب اختیار درجه سنده اولدیقندن ذات كرمكاریلرندن شرف صحبتیله كندیسنی شرفیاب ایتمسنى و بو ساعتده عبادات و طاعاته كندیسنه مشاركتده بولمسنی » رجا و نیاز ایتمش و (غزالی)، « مطلوبك طالب طرفنه دعوت اولمسی غیر مناسب و دعوائی اشتیاقه منافیدر » دیه خبر كوندرمش و بو خبری آلاان (سنجر) خدم و حشمیله در حال حرکت و حضرت شیخك خدمتته مساعت و اوكون کیجه یه قدر عبادات و طاعاتده (غزالی) یه مشاركت ایتمش ایدی.

عودت ایدمكی وقت « ثوابجه قدر موجبجه عمل ایتك اوزره بكا نصیحت ایت » دیه رجاده بولندی. شیخ، « شیمدی بینوب دار سعادت کیدیکز. انشالله موجبجه عمل ایدرسه كز دنیا و آخرتده سزه منفعت بخش اوله جق نصائحمز طرفكزه واصل اولور » دیدی. و آرقه سندن بو مواعظ و نصائحی كوندردی.

(التبر المسبوك فی نصيحة الملوك) نامیله الده موجود مطبوع نسخه مترجمك باش طرفنده کی (ای پادشاه!...) دیه اولان خطابك (محمد بن ملكشاه) ه اولدینی مترجم طرفندن علاوه ایدلش و صرف ترجمه یه تأید بعض تصرفلر و اصلك محتوی اولدینی حکایه لك تقدیم و تأخیرندن بشقه مطبوع (التبر المسبوك فی نصيحة الملوك) ايله بویالكنز اسم اصلی بی طاشیان غیر مطبوع (نصيحة الملوك) ترجمه سی آره سنده اصلاً بر فرق كوریلماش اولقله بونلك ایکی مختلف ذات طرفندن عین اترك لسانمز ایکی مختلف ترجمه سی اولدینی تظاهر ایتمش و فقط هر نصلسه اصل اترك (محمد بن ملكشاه) ه دكل

ناميله بك كوزل بر كتاب تصنيف ايدوب (سنجر) ك تحتنه تقديم واحفاف
ايتدى [۱] .

*
**

شرق مؤلفلى آردسند تآليف ايتش اولدينى آثارك عمومى براهميق اولقله بتون

بوراده تصريح ايدليني وجه اوزره برادري (سنجر) ه خطاباً يازلش اولدينى (البرالمسوك
في نصيحة الملوك) صاحبي تحقيق ايدمامش اولقله بونك بوخطاسي بوكونه قدر بتون (كتابيات)
مالمده شايع اولش ومع التأسف هيچ كيمسه طرفندن تحقيق وتصحيح ايديله مامش ايدى ،
بالكنز بوراده جالب دقت بر نقطه وار ايسه اوده (غزالي) نك (نصيحة الملوك) ي يازمسي
ايچون كوسترلش اولان سيبك باشقعليدر . وقملرى آييره رق بوراده اولدينى كي برحرمك اوننجي
كونى واقع اولان ملاقاتلرني متعاقب (سنجر) ك طليله (نصيحة الملوك) ي يازمش وزم يلدرديكمز
(بروق كوس) دهكى ملاقاتلردن صكرعده يته (سنجر) ك اسريله امام اعظم حقتدهكى افكاريني
يازمه مجبور اولش اولدينى قبول ممكن اولقله برابر مأخذس اولان مجموعه يه اعتماد لازم كليرسه
(بروق كوس) دهكى ملاقاتلر صكره عين زمانده هم امام اعظم حقتدهكى اعتراقاتي وهم (نصيحة الملوك)
تام اثريني يازمش و (سنجر) ه كوندرمشدر .

[۱] چون اين فصل بكفت جواب سلطان سنجر اين بودكه گفت ماراچنان مى بايست كه جمله
علماء عراق وخراسان اينجا حاضر بوندى . تاسيخ نوشيندندى . واعتقاد توبدانستندى . اكنون
در خواست آنست كه اين فصل كه رفت بنويسى تامانست آن باطراف جهان بفرستيم تاجهانيان
اعتقاد مادر علمای اسلام بدانند . اما معاف كردن از تدريس ممكن نيست كه فخرالملك چاكرما
بودكه ترا بنيشابور ميبرد مابهت تو مدرستها بنا فرمايم وجهه علما بيانند وآنچ بر ايشان پوشيده
بود بيايوزند واشكالها حل كنند ، چون حجة الاسلام بازكشت باعزاي هرچ تمامتر اهل طوس
استقبال كردند وشاديا نمودند وجشني غظيم ساختند وحجة الاسلام اين فصل را بنوشت وكتابي تصنيف
كرد نصيحة الملوك واين كتابيست بليغ در انواع نصيحت وپيش نخت فرستاد . فاتح كتيخانه سى ،
۵۴۲۶ ه نوسرولى عين مجموعه] .

بورابه قدر (غزالي) و (سنجر) ه دائر اولان محتوياتي نقل ايتش اولديقمز فاتح كتيخانه سندهكى
بومهم مجموعه نك كاتب وصاحبي اوزرندهكى (صاحبه و كاتبه العبد الفقير المحتاج الى رحمة ربه الخبير
شيخ علي بن دوست خدا بن خواجه بن الحاج قارى الرفاعي الانقرى) ديه اولان كتابه دن
اكلاشيلدينى وجه اوزره (قار - هندستانده - لى) اولوب (آنقره) ده اختيار اقامت ايتش
اولان طريقت رفاعيه منسوبينندن (شيخ على) نامنده برذاتدر .

(ابومنصور ماتردي ، غزالي ، رازي ، نصيرطوسي ، نجم الدين كبرى ، شهاب مقتول) وسائر
كبي اعظم رجال طرفندن تصوف و اخلاقه دائر يازلش اوتوز بر رساله ي حاوى جداً مهم اولان
بومجموعه نك صوكندن برقاچ بابراق اكسيك اولقله تاريخ تحريرى معلوم اوله مامشدر .
لكن كرك يازيسنك وكرك كاغد وقابنك اسكيلكندن الك گري برتخمين ايله يدينجي عصره جريدن
صكره اولدينى قوياً ظن اولنور .

شرق و غربیده کسب اشتہار ایتش اولان (یا قوت حموی) (معجم البلدان) نک (مرو و الشاهجان) ماده سنده کړک بواثرینی و کړک اهمیتجه بوندن دون اولمان (ارشاد الالباء) و سائرہ کی آثارینی اوچ سنہ اقامتی اثناسنده (مرو) کتبخانہ لردن اخذ و اقتباس ایتش اولدینی مواد ایله وجودہ کتیردیکنی تصریح و اعتراف ایدیور .

ینہ بو مؤلفدن او کرہ نیورزکہ او تاریخده (مرو) ده عمیدیه ، خاتونیه ، ضمیریه و بونلردن باشقه جامع اکبر داخلندہ بری (سنجر) ک شریحی باشیسی (عززالدین) طرفندن تأسیس ایدیلن اون ایکی بیک جلد غایت قیمتدار کتابلری حاوی (عزیزیه) و (کالیہ) ناملریله موجود ایکی کتبخانہ ایله تکیه و مدرسه لردہ کی سائر کتبخانہ لړک عددی یکر می یه بالغ اولمده ایدی .

(سنجر) ک بو سو کیلی پایتختی و بالعموم (خراسان) قطعہ سی زمانندہ بر مرکز علم و معرفت ایدی [۱] . بو کتبخانہ لردن بشقه کنديسنک ده خصوصی بر کتبخانہ سی اولدینی یوقاری ده (عمر بن سہلان) ک (السنجریہ) سی مقدمہ سندن او کرشم ایدک . (مرو) دن (۶۱۶) ده آیریلش اولان (یا قوت حموی) بورادہ (سنجر) ک خصوصی بر کتبخانہ سی اولدینی ذکر ایتیورسہ دہ ، بوتاریخدن اون اوچ سنہ اول یعنی (۶۰۳) ده (خزانة السلطان سنجر) دیہ بر کتبخانہ کوریلکده اولمسنہ نظراً [۲] ، بونک دخی او تاریخده اورادہ کی کتبخانہ لردن برینی تشکیل ایلکده اولدینی شہہ سزدر .

مع مافیہ (سنجر) ک وفاتندن یاریم عصر صکرہ یه یعنی (۶۰۳) و متعاقب سنہ لردہ قدر بو کتبخانہ سنک خصوصیتی باقی قالش ایسہ شمعی (کشف الظنون) دن تقلاً ذکر ایدیلن حاشیہ دہ کی بو (ابوبکر) نامندہ کی ذاتک بورای صورت خصوصیه دہ زیارت ایتش اولسی دخی وارد خاطر اولہ بیلیرکہ بوتقدیرحہ (یا قوت) ک بونی عدم ذکر ی عمومی اولماسنہ مبنی اولش اولور . بو کتبخانہ لردن استفادہ یه قوشان برچوق علما و افاضلن بشقه بورالردہ حافظ کتبک ایدن ذاتلر ایچریسنده دخی پک دکرلی ارباب علم و معرفت بولنیور ایدی . بونلردن ، (زمخشری) یه ملاقی اوامش و بونک (نحو) دن (مفصل) نام اثر معروفیلہ

[۱] و خراسان در عهد او منشأ علوم و منبع فضائل و معدن فرهنگ و هنر بود [حافظ ابرو مجموعه سی ، داماد ابراهیم پاشا کتبخانہ سی ، نومرو ۹۱۹] .

[۲] تحفة الملوك فارسی مختصر فی الطب لابن بکر بن مسعود اولہ الحمد لله القی اکرم عبادہ باشراف آلاتہ الخ ذکر فیہ انه وجده فی خزانه السلطان سنجر سنه ۶۰۳ [کشف الظنون] .

(انموذج) فی شرح ایتمش اولان (مرو) لی (محمد بن سعد الدیباجی) ذکر اولنه بیلیر که ۷
کندیسی (جامع اکبر) داخلنده کی کتبخانه نك ناظری ایدی [۱] .

(مرو) نك دها طوغریسی اوتاریخده بتون بلاد اسلامیه نك علم و فضیلت و اصالت
ونجابتله متمیز الـ معروف برعائله سی اولان (سمعی) لردن مقاله مزك باشنده اسمی کچن
(تاج الاسلام ابوسعدا سمعی) بوراده بر طرفدن (مدرسه عمیدیه) ده تدریس علوم
ایدیور، و بر طرفدن دخی بوکون بر قسمی ایلک دفعه آوروپا علماسی طرفندن طبع و نشر
ایدیلن اومفید و متقن آنارینی وجوده کتیریور ایدی که ، بونلردن انسابه دائر یازمش
اولدینی فوق العاده احاطه لی، معظم بر اثری ایچون (تاج الاسلام) ك (مرو) کتبخانه لرنده
نه قدر چوق و فیضلی منبع و مرجعلر بولدینی میدانده در . بوزاتك یکر می حلد اوزرینه
بر (مرو) تاریخی ده یازمش اولدینی ترجمه حانده ذکر ایدیلکده در که بونده دخی
اورا کتبخانه لرنده کی کتابلردن اخذ و اقتباس ایتمش اولدینی بر چوق مواد بولنه جفی
شبه سز عد اولنه بیایر . مظفریتدن مظفریته قوشان (سنجر) ك ۵۴۸ سنه سی او اخرنده کی
مغلوبیتی نتیجه سنده او غوزلر طرفندن استیلایه اوغرامش اولان (خراسان) قطعه سنده
قتل ایدیلن بر چوق علما و مشایخ کی بو کتبخانه لرنده کی کتابلر ك قسم اعظمی دخی
دخی احراق ایدیلر ك محو و نابود ایدیلش ایدی .

(۶۱۶) ده خوارزمشاه (علاء الدین محمد) ك عظیم نتیجه لر تولید ایدن مغلوبیتی
ایسه طیبی بورالری خرابه حاله کتیرمش اولدیغندن، نه جامعلردن و نه مدرسه و کتبخانه لردن
بر اثر براقلماش ، و بوفلاکت اورالرده کی حیاته ، خصوصیه حیات علمیه به صوك
ضربه یی و ورهش ایدی .

بوندن طولانیتر که (سنجر) نامنه هر فندن بر اثر تألیف و کندیسنه اتخاف
اولنمش اولدینی اوکرنده یکمز حاله ، بونلردن اسلام کتابیاته عائد ك زنکین بر اثر
اولان (کاتب جلی) نك (کشف الظنون) نده (زنج السنجر) دن بشقه بر کتاب
اسمنی کورمه مکده یز .

بزم صورت خصوصیه ده استانبول کتبخانه لرنده اجرا ایتدی کمز تحقیقات دخی مع التأسف
يك آثرمه ویرمشدر . دورود رازتحریر غمماً یالکز (السنجریه فی الکائنات العنصریه)
تامیله (عمر بن سهلان الساوجی) نك یازمش اولدینی - بو کونکی تقسیم عمل اجتماعی نتیجه سی

اولارق طبقات الارض، حکمت طبیعیہ، ہیئت نامرلیہ مختلف برر شعبہ علم حافی آلمش اولان - اسکی یونانیلر دہ کی (السماء والعالم) ہ عائد بر اثریہ ، (سنجر) نامنہ تألیف اولمش اولدینی تحقیق و تصحیح اتمش اولدیغمز (غزالی) نک (نصیحة الملوك) بنی کورہ بیلدک . بو علاوہ مزک ایکنجی حاشیہ سندہ - اسی کچن و (سنجر) کتبخانہ سندہ بولوندینی سویلہ نر طبیدن (تحفه الملوك) نام اثر کدخی بو پادشاه نامنہ تألیف اولنان آتاردن اولمش قویاً ملحوظدر . (خراسان) دہ یتشمش (دولت ساجوقیہ) شعرا سندن (بدیع الدین ترکو السنجر) ، (ضیاء الدین السنجر) ، (فرید الدین جاسوس الافلاک علی المنجم السنجر) ، (شمس الدین مبارک شاه ابن الاعز السنجر) ، [۱] نامندہ کی درت شاعرک صورت خصوصیدہ (سنجر) ہ منسوب اولدقلى وحامی علم و معرفت اولان بو پادشاهک بالعموم شاعر لردہ و ازان جملہ « ادیب صابر ، رشید و طواط ، عبدالواسع جبلی ، فرید کاتب ، انوری ، خاوری ، ملک عبادی ، زوزنی ، سید حسن غزنوی » و سائرہ بر حصہ نشویق والتفات آیرمش اولدنی جملہ جه معلومدر .

*
* *

بومقالہ مزى اتمام ایتدکن صو کرا ، روس مستشرقیندن (بارتولد) ک (موغول استیلاسی زمانندہ تورکستان) نام اثرینی وجودہ کتیرمک ایچون مراجعت اتمش اولدینی منابع شرقیہ بنی حاوی اولوب اثرینک ایکنجی جلدی اولارق نشر ایتدیکی متلر مجموعہ سندہ مصادف نظر من اولان ویکانه نسخہ سی (پترسبورغ) کتبخانہ سندہ بولنقلہ اولنسخہ دن اخذ و اقتباس ایدیش اولدینی شہسز بولنان (سنجر) کاتبی (متجب الدین بدیع آتاک) ک (عتبہ کتبہ) نام رسائل و مکاتب مجموعہ سی محتویانندن (۵۲۷) رمضانی تاریخیلہ (سلطان سنجر) طرفدن خلیفہ نک وزیرینہ بودی اقتدار کاتبک انشاسیلہ یازیش بر مکتوبدہ ، بالذات (سنجر) ک او قومق و یازمق بیلمدیکی سویلش اولدینی کوردک [۲] . بالعموم مورخلرک بو پادشاهک معارف پرورلکی ، علم و علمایہ حرمت و محبتی و هر طرفدن کندى نامنہ بر جوق اثرلر تألیف اولمش اولدینی حقندہ کی روایتلرینہ رغماً

[۱] (لباب الالباب) ج ۲ ، ص ۳۴۷ ، ۳۴۸ ، ۳۴۹ (لیدن) طبعی .

[۲] واکر میگویند مثالها بتوقيع مايفته اند معلوم است که ماخواندن و نوشتن ندانیم [بارتولد

« موغول استیلاسی زمانندہ تورکستان » نام اثرینک ایکنجی جلدی ، نومرو (۱۰۴۳) . قاتاتوف کتبخانہ سی [.

کندیسنک یازی او قومه بیلمه سی ، آ ز چوق غرابدن خالی دکلسه ده ، شوراسی قطعاً محققدر که کندیسی جاهل دکل ایدی . علوم اسلامه اساساً منقول و شفاهی علملر اولدیغندن ، سنجر ، (التدوین فی اخبار قزوین) دن یوقاری یه نقل ایتش اولدیغمز و جهله ، صرف حافظه یه تعلق اعتباریله رواة احادیثک ایلك طبقه سی واک محترم لرینی تشکیل ایدن صحابه کرام کی او قومق و یازمق بیلمدیکی حالدده علم حدیث ایله اشتغال ایدیور ، و علوم اسلامیه نك غایتی اولان دیانت و تقواده جمله یه فائق بولونیور ایدی . کندیسنک بونلردن بشقه شعرده سوبله دیکفی علاوه ایده بیلیرز [۱] .

(سنجر) کریمه سی (ماه ملک) خاتونک وفاتندن فوق العاده متأثر اوله رق ، آرتق اختیارلقدن کوزلری کورض اولمش اولان مرثیه کو (عمق) ی (بخارا) دن جلب ایله بونک سوبله مش اولدینی مرثیه ایله تحفیف آلام ایله مش ایدی . بوندن بشقه ، (اوغوز) لرك ایله اسیر دوشدیکی زمان کندیسیله برابر اسیر آلتش اولان رفیقہ سی (ترکان) خاتونک وفاته قدر فرار تشبندده بولونما یوب (۵۵۱) ده بونک وفاتی اوزرینه بسیط برواسطه ایله فرار ایله مش ایدی که ، خاتمه اوله رق ذکر ایتدیکمز کریمه و رفیقہ سنه عائد بوا یکی روایت تاریخیه ، (سنجر) ک عائله سی حقنده کی تمایلات خصوصیه سی آرایانلر ایچون بر اهمیت خصوصیه ی حائر در .

کاشغرلی (تغارک) نامنده بر ذاتک صرف تورکجه بیلیمسیله (سنجر) ک منظوری اولارق نهایت وزارتیه قدز یوکشمش اولمسی دخی ، (سنجر) ک ملیت ولسانه اولان مربوطیتی اراهه اعتباریله ، پک زیاده شایان دقت در [۲] .

محمد شرف المیه

« دارالفنون السیات فاکولته سی تاریخ علم کلام مدرسی »

[۱] بزخم تیغ جهانگیر و کرز قلعه کشای

جهان مسخر من شد چو تن مسخر رای

بی قلاع کشودم بیک اشارت دست

بی مصاف شکستم بیک فشردن پای

چومرک تاختن آورد هیچ سود نداشت

بقا بقای خداست و ملک ملک خدای

[دواتشاه تذکره سی ، عمومی کتبخانه نومرو ۹۰]

[۲] حبیب السیر ، ج ۲ ، جزء ۴